

RECENZJA

DOROBKU NAUKOWEGO, DYDAKTYCZNEGO I ORGANIZACYJNEGO ORAZ MONOGRAFII Więcej-niż-tylko-ludzkie lekcje języka polskiego. Edukacja polonistyczna w czasach kryzysu klimatycznego DR MAGDALENY OCHWAT

Dr Magdalena Ochwat jest absolwentką filologii polskiej na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. W 2004 roku obroniła pracę magisterską pod tytułem *Poezja paradoksu – paradoks w poezji. O liryce ks. Jana Twardowskiego* (promotor: prof. dr hab. Marian Kisiel). W 2009 roku na podstawie rozprawy *Paradoks w poezji księży: Jana Twardowskiego, Janusza Pasierba, Wacława Oszajcy* uzyskała stopień doktora w zakresie literaturoznawstwa. Od 2010 roku pracuje jako adiunktka najpierw w Katedrze Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, następnie w Instytucie Literaturoznawstwa, a od 2024 roku do chwili obecnej w Instytucie Polonistyki na Wydziale Humanistycznym UŚ.

Dorobek naukowy

Dorobek naukowy dr Magdaleny Ochwat, obejmujący 36 artykułów opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych, reprezentuje spójną, a zarazem dynamiczną ewolucję intelektualną. Analiza chronologiczno-tematyczna tych prac pozwala na wyodrębnienie trzech zasadniczych, wzajemnie dopełniających się etapów badawczych (teologia poezji, kategoria paradoksu oraz dydaktyka poetyki odbioru; edukacja wielokulturowa, dyskurs postpamięciowy i etyczna rola reportażu; ekopoetyka, myślenie symbiotyczne i humanistyka odpornościowa), które doprowadziły Habilitantkę do sformułowania jej autorskiej i oryginalnej koncepcji ekodydaktyki polonistycznej.

Dorobek naukowy dr Magdaleny Ochwat po uzyskaniu stopnia doktora charakteryzuje się niezwykle spójnością tematyczną, interdyscyplinarnością oraz głębokim zaangażowaniem w aktualne debaty humanistyczne. Dorobek ten obejmuje liczne artykuły w prestiżowych czasopismach naukowych, rozdziały w monografiach zbiorowych oraz współredakcję naukową

znaczących tomów o zasięgu zarówno krajowym, jak i międzynarodowym. Szczególne znaczenie ma fakt, że Habilitantka nie ogranicza się do teoretyzowania, lecz regularnie poddaje swoje koncepcje weryfikacji empirycznej poprzez badania sondażowe prowadzone wśród nauczycieli, uczniów i rodziców.

Wśród bogatego dorobku Habilitantki na szczególną uwagę zasługuje seria tekstów programowych i metodologicznych, które ugruntowały jej pozycję jako pionierki tzw. humanistyki środowiskowej i ekodydaktyki polonistycznej w Polsce. Kluczowe znaczenie mają tutaj publikacje takie jak: *Edukacja polonistyczna wobec kryzysu klimatycznego – rozpoznania i rekomendacje dydaktyczne* (2020), *Współ(myślenie) w humanistyce: literackie ekoksztalcenie w epoce antropocenu* (2020) oraz przełomowy artykuł *Humanistyka odpornościowa w czasach katastrofy klimatycznej* opublikowany na łamach *Postscriptum Polonistycznego* (2023). W tekstach tych dr Ochwat precyzyjnie definiuje ramy metodologiczne polonistycznego ekoksztalcenia, dowodząc, że lekcje języka polskiego posiadają unikalne narzędzia (teksty kultury, reportaże, metafory) do kształtowania proekologicznych i obywatelskich postaw młodych ludzi. Z kolei w artykule *Rozszczelnienie antropocenu. Nowy zwrot solidarnościowy w edukacji polonistycznej* (2023) Autorka postuluje odejście od tradycyjnego antropocentryzmu w dydaktyce szkolnej na rzecz budowania empatii międzygatunkowej. Wraz z prof. Piotrem Skubałą opublikowała również wysoce ceniony artykuł *On the Role of Symbiotic Thinking in the Age of the Anthropocene* na łamach czasopisma *Dialogue and Universalism* (2023), co dowodzi zdolności Habilitantki do prowadzenia dialogu naukowego na pograniczu humanistyki i nauk o życiu.

Na osobną, niezwykle wysoką ocenę zasługuje działalność dr Magdaleny Ochwat w zakresie redakcji naukowej monografii zbiorowych. Jest ona współredaktorką monumentalnych i prestiżowych tomów. Pierwszym z nich jest anglojęzyczna publikacja *Polish Flows. An Aqua-Critical Reading of Cultural and Educational Narratives about Rivers*, wydana w prestiżowej serii TRANSitions przez niemieckie wydawnictwo Vandenhoeck & Ruprecht unipress w Getyndze (2024). Książka ta, poświęcona hydrohumanistyce (blue humanities), pozycjonuje polskie badania nad rzekami w międzynarodowym obiegu naukowym. Drugim wybitnym tomem jest *Fungi and Others. Towards the Symbiocene* (Katowice 2025), realizowany we współpracy z Akademią Sztuk Pięknych w Katowicach, który stanowi niezwykle kreatywną i nowatorską próbę połączenia refleksji posthumanistycznej z praktykami artystycznymi i projektowymi. Ponadto Habilitantka współredagowała ważne tomy dedykowane nestorom śląskiej polonistyki: *Przestrzenie spotkania* (2018) dedykowany prof. Ewie Jaskółowej oraz *W krajobraz literacko-kulturowy i językowy wpisane...* (2018) dedykowany prof. Bernadecie Niesporek-Szamburskiej. Wykazuje to jej wysokie kompetencje redakcyjne, organizacyjne oraz umiejętność pracy w dużych zespołach badawczych.

Imponującej liczbie publikacji odpowiada równie imponująca liczba wystąpień konferencyjnych (około czterdziestu). Habilitantka brała też udział w kilku sesjach zagranicznych. Były to konferencje: Nowe zjawiska estetyczne, gatunkowe oraz idee w prozie XXI wieku. Kontekst litewski, polski i środkowoeuropejski (Uniwersytet Wileński, Wilno), referat: *Grzybnia znaczeń. Symbiotyczne imaginarium w polskiej prozie najnowszej*, Edukacyjne projekty działań proekologicznych (Instytut Polski w Bratysławie), referat: *Mniej faktów, więcej działania i motywowania. Szkolna edukacja klimatyczna w opinii rodziców*.

Dr Magdalena Ochwat była współorganizatorką kilku konferencji i seminariów naukowych. Brała między innymi udział w projekcie badawczym Humanities Education for the Climate. Diagnosis (2020-2023); jest wnioskodawczynią i kierowniczką projektu Akademia Edukacji Klimatyczno-Środowiskowej dla Nauczycieli.

Działalność dydaktyczna, popularyzatorska i organizacyjna

Aktywność dr Magdaleny Ochwat wykracza daleko poza mury akademii, stanowiąc wzorcowy przykład społecznej odpowiedzialności naukowca. Habilitantka od lat podejmuje systematyczne wysiłki na rzecz popularyzacji edukacji klimatycznej i ekologicznej. Jej współpraca z Miastem Katowice zaowocowała wdrożeniem pionierskich lekcji o klimacie w szkołach podstawowych. Dr Ochwat prowadzi również z wielkim powodzeniem Akademię Edukacji Klimatyczno-Środowiskowej dla Nauczycieli przy współpracy z Kuratorium Oświaty, szkoląc pedagogów z całego województwa śląskiego. Jej głos jest słyszalny na szczeblu rządowym – współpracuje z Ministerstwem Klimatu i Środowiska nad tworzeniem Strategicznego Planu Działań w Zakresie Edukacji Ekologicznej dla Polski do 2030 roku oraz aktywnie uczestniczy w pracach Zespołu Edukacji Klimatycznej MEN nad nowym modulem klimatycznym w szkołach.

Należy również podkreślić jej zaangażowanie w promowanie nowoczesnych, interaktywnych metod dydaktycznych. Dr Ochwat jest certyfikowaną facylitatorką metod Mozaiki Klimatycznej (La Fresque du Climat) oraz Mozaiki Bioróżnorodności, które z powodzeniem wdraża zarówno w środowisku akademickim, jak i szkolnym. Pełniąc funkcję sekretarza Rady ds. Kryzysu Klimatyczno-Środowiskowego UŚ, koordynuje liczne inicjatywy proekologiczne na uczelni. Jej bogata działalność organizacyjna (m.in. członkostwo w komitetach organizacyjnych prestiżowych konferencji i seminariów, opieka nad kołami naukowymi) dowodzi jej niezwyklej energii i zaangażowania w życie społeczności akademickiej. Wszystkie te działania w pełni odpowiadają nowoczesnemu modelowi humanisty, który aktywnie uczestniczy w rozwiązywaniu palących problemów współczesnego świata.

Niezwykłe wartościowym i innowacyjnym nurtem w dorobku dr Ochwat są współautorskie raporty badawcze, przygotowane we współpracy z dr Anną Guzy. Raporty te, takie jak *Poloniści wobec zmian klimatu* (2021), *Uczniowie wobec zmian klimatu* (2021), *Rodzice wobec zmian klimatu* (2022), stanowią unikalną w skali kraju diagnozę świadomości ekologicznej środowiska szkolnego. Dr Ochwat łączy w nich diagnozę ilościową z konkretnymi propozycjami rozwiązań dydaktycznych. Raport dotyczący studentów (2023) dostarcza z kolei kluczowych informacji dla wdrażania rekomendacji Komisji Europejskiej na poziomie wyższym.

Badaczka jest zaangażowana w życie studentów, była opiekunką 45 prac licencjackich, prowadziła zajęcia indywidualne ze studentami w formie tutoringu, opracowywała materiały dydaktyczne, wraz ze studentami filologii polskiej wprowadzała do przestrzeni szkolnej założenia humanistyki środowiskowej. Ponadto dr Magdalena Ochwat współpracuje z Regionalnym Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Katowicach, organizując między innymi kurs „ABC młodego nauczyciela”, pełni również funkcję opiekunki praktyk studenckich. Nie sposób wymienić wszystkich aktywności Habilitantki związanych z działaniami na rzecz uczniów, nauczycieli na poziomie miasta, regionu, kraju oraz na szczeblu międzynarodowym. Ta część działalności społecznej i organizacyjnej jest zgoła imponująca.

Rozprawa habilitacyjna

Jako główne osiągnięcie naukowe dr Magdalena Ochwat przedłożyła monografię autorską zatytułowaną *Więcej-niż-tylko-ludzkie lekcje języka polskiego. Edukacja polonistyczna w czasach kryzysu klimatycznego*, opublikowaną w 2025 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Koncepcja monografii jest niezwykle oryginalna i odważna. Autorka podejmuje w niej próbę radykalnej przebudowy paradygmatu edukacji polonistycznej w szkole, wprowadzając do niej postulaty ekokrytyki, posthumanizmu oraz idei symbiocenu (sformułowanej przez australijskiego filozofa Glenna Albrechta). Książka została pomyślana jako seria lekcji (metodycznych i teoretycznych zarazem), które mają na celu przeprowadzenie u czytelnika (zarówno nauczyciela, studenta, jak i ucznia) ekologicznej metanoi (przemiany myślenia). Konstrukcja książki odrzuca tradycyjny podział na teorię i praktykę, płynnie łącząc rozważania filozoficzne (odwołujące się m.in. do koncepcji Donny Haraway, Rosi Braidotti, Timothy'ego Mortona czy Ewy Domańskiej) z konkretnymi scenariuszami i propozycjami interpretacyjnymi lektur szkolnych.

Praca ta wyrasta z buntu i niezgody na tradycyjne, redukcjonistyczne traktowanie dydaktyki literatury oraz na marginalizowanie roli nauk humanistycznych w debacie nad kryzysem klimatyczno-środowiskowym. Autorka słusznie zauważa, że dominujący w polskiej szkole model kształcenia polonistycznego, skupiony wyłącznie na sprawach ludzkich (bios), ignoruje realną współzależność człowieka ze światem pozaludzkim (zoe), co w obliczu katastrofy planetarnej staje się rażącym anachronizmem.

W otwierającym książkę rozdziale *Sumbiografia* Autorka dokonuje niezwykle interesującej, intymnej i autorefleksyjnej rekonstrukcji własnej drogi naukowej. Przedstawia tam „Środowiskową oś czasu”, pokazując, jak jej własna wrażliwość humanisty kształtowała się w dialogu z przyrodą i naukami o życiu. Kluczowym momentem tej sumbiografii jest spotkanie i wieloletnia współpraca z wybitnym śląskim ekologiem i przyrodnikiem prof. Piotrem Skubałą. Dr Ochwat pokazuje, że warunkiem adekwatnej odpowiedzi na kryzys ekologiczny jest przełamanie tradycyjnych podziałów akademickich i odrzucenie tzw. egocentryzmu obszarowego. Biologia staje się w jej ujęciu nie tyle praktyką laboratoryjną, ile potężnym systemem interpretacyjnym, który pozwala na nowo odczytać polską literaturę i kulturę. Autorka wprost przyznaje, że jej książka wyrasta z „buntu” i niezgody na marginalizowanie nauk humanistycznych w debacie o katastrofie ekologicznej, a także z buntu wobec niskiego statusu dydaktyki literatury w akademii.

W kolejnych częściach monografii (Lekcja wyrównawcza, Lekcja I: Kairos... i następne) dr Ochwat przeprowadza niezwykle świeże reлектury polskiego kanonu literackiego. Pokazuje, jak tradycyjne dzieła (np. romantyczny pejzaż, powieści pozytywistyczne czy proza Olgi Tokarczuk) mogą zostać odczytane w perspektywie ekokrytycznej. Autorka z powodzeniem stosuje taktykę „hakowania antropocenu”, której celem jest nie tyle odrzucenie perspektywy antropocentrycznej w szkolnej edukacji polonistycznej, ile jej „zdemaskowanie” i zastąpienie innym sposobem widzenia. Badaczka proponuje nowe, szkolne taktyki czytania literatury narodowej z perspektywy biocentrycznej, ekocentrycznej i koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Najbardziej wartościowa poznawczo część monografii dr Ochwat dotyczy praktycznego, ekokrytycznego otwarcia szkolnych archiwów antropocenu. Autorka wprowadza pojęcie „samoświadomego antropocenu” (za Lynn Keller), wykazując, że współczesna świadomość kryzysu klimatycznego staje się filtrem, który nieodwracalnie modyfikuje nasz odbiór tekstów powstałych w przeszłości. Lektura dawnej literatury nie jest już tylko odzyskiwaniem historycznych sensów, lecz staje się „ekoproroczym świadectwem” (kategoria Timothy'ego Clarka), odsłaniającym przyczyny obecnego impasu planetarnego.

W tym celu dr Ochwat proponuje dwie komplementarne strategie dydaktyczne: dydaktykę oduczającą (regresywną), polegającą na poddawaniu w wątpliwość dotychczasowego,

zakorzenionego w kulturze antropocentrycznego status quo, oduczaniu się nawyków konsumpcyjnych, przywilejów gatunkowych oraz ignorowania cierpienia i śmierci istot pozaludzkich oraz dydaktykę progresywną (ekocentryczną), nakierowaną na poszukiwanie w lekturach „innych możliwości” współistnienia, budowanie relacji „wraz-z”, płaskiej ontologii oraz metodologii troski jako podstawy nowego przymierza z Ziemią.

Całość wywodu wieńczy autorski dekalog „drogowskazów” dla reformy oświaty, postulujący między innymi zastąpienie nauczania ławkowego regularnymi lekcjami terenowymi (tzw. „piątkami wolnymi od ławek”), wprowadzenie ścieżek międzyprzedmiotowych, rezygnację z języka katastroficznego na rzecz pedagogiki nadziei oraz pełne „zazielenienie” przestrzeni szkolnej (roślinna dieta w stołówkach, segregacja, eliminacja plastiku).

Zamiast tradycyjnego, nudnego odtwarzania szablonów interpretacyjnych i poszukiwania zardzewiałych figur stylistycznych, dr Ochwat proponuje lekcje oparte na trosce, wspólnocie międzygatunkowej oraz ucieleśnionym poznaniu. Książka ta bez wątpienia wnosi rewolucyjny powiew świeżości do skostniałej polonistyki szkolnej, proponując tzw. humanistykę ratunkową, prewencyjną i odpornościową.

Mimo mojego głębokiego zachwytu nad odwagą intelektualną i innowacyjnością monografii dr Magdaleny Ochwat, jako recenzentka muszę wskazać na pewne niedociągnięcia.

Moje zastrzeżenie dotyczy głębokiego napięcia między proponowanym przez dr Ochwat „symbiotycznym” modelem edukacji a realnymi warunkami i wymogami polskiej szkoły publicznej. Autorka pisze swoją książkę z pozycji głębokiego buntu i niezgody na obecny kształt podstawy programowej (reagując ostro m.in. na konserwatywne koncepcje Andrzeja Waśki – s. 85, które koncentrują się na historii i sprawdzonych zasadach życia społecznego). Choć jej krytyka pamięciowego modelu nauczania jest w pełni uzasadniona, to jednak propozycje dr Ochwat często wydają się utopijne. Proponowane przez nią metody – takie jak polonistyka terenowa (outdoorowa), rezygnacja z klasycznego tekstocentryzmu na rzecz ucieleśnionego doświadczania przyrody, czy długotrwałe debaty nad losem biosfery – są niezwykle trudne do zrealizowania w warunkach 45-minutowej lekcji, przy przepełnionych klasach, brakach budżetowych i pod presją standaryzowanego egzaminu maturalnego, z którego nikt nauczycieli nie zwalnia. Autorka zbyt łatwo ignoruje te systemowe ograniczenia, przez co jej książka momentami traci charakter podręcznika metodycznego, stając się utopijnym manifestem, oderwanym od szarej rzeczywistości polskiej oświaty. Nauczyciel polonista potrzebuje konkretnych, pragmatycznych wskazówek, jak realizować ekokrytykę w ramach istniejącego, sztywnego gorsetu prawnego oświaty, a nie tylko wezwań do radykalnego buntu i „wychodzenia ze szkół”.

Drugi zarzut odnosi się do warstwy językowej i terminologicznej monografii. Autorka wykazuje ogromną skłonność do nadużywania hermetycznego, wysoce wyspecjalizowanego języka nowej humanistyki. Pojęcia takie jak sumbiografia, symbiocen, ognozja, antropocień, rezyliencja nierzadko mogą utrudniać odbiór lektury. Choć terminy te są głęboko zakorzenione we współczesnej teorii krytycznej, ich nadmierne nagromadzenie w książce aspirującej do bycia przewodnikiem dla nauczycieli i studentów polonistyki stanowi poważną barierę komunikacyjną. Przeciętny nauczyciel języka polskiego w szkole średniej może poczuć się przytłoczony tym metajęzykiem, co stoi w sprzeczności z deklarowanym byciem „blisko ziemi” i przydatnością jej koncepcji w szkolnych klasach. Ponadto w tekście można napotkać drobne usterki stylistyczne, powtórzenia oraz pewne niezręczności syntaktyczne (wynikające zapewne z próby bezpośredniego przetłumaczenia skomplikowanych pojęć anglosaskiej ekokrytyki na język polski), co wymagałoby wnikliwszej korekty redakcyjnej.

Mimo wskazanych uchybień i ewidentnej utopijności niektórych postulatów, monografia dr Magdaleny Ochwat jest dziełem o rzadko spotykanej w polskiej dydaktyce odwadze intelektualnej i rozmachu teoretycznym. Stanowi ona bezsprzecznie krok milowy i znaczący wkład w rozwój dyscypliny naukowej polonistyka, otwierając przed badaczami i nauczycielami zupełnie nowe, „więcej-niż-tylko-ludzkie horyzonty”.

Konkluzja

Podsumowując analizę całokształtu dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr Magdaleny Ochwat, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że Habilitantka jest wyrazistą, oryginalną i niezwykle wartościową uczoną. Jej badania nad ekodydaktyką, społeczną odpowiedzialnością lektur i polonistyką odpornościową wpisują się w najnowsze i najbardziej pożądane trendy współczesnej humanistyki światowej. Przedłożona monografia *Więcej-niż-tylko-ludzkie lekcje języka polskiego. Edukacja polonistyczna w czasach kryzysu klimatycznego* (2025) reprezentuje osiągnięcie naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój polonistyki.

Przedłożony do recenzji dorobek naukowy, aktywność popularyzatorska, dydaktyczna oraz monografia *Więcej-niż-tylko-ludzkie lekcje języka polskiego. Edukacja polonistyczna w czasach kryzysu klimatycznego* spełniają wszystkie wymagania stawiane osobom ubiegającym się o stopień doktora habilitowanego. Wnoszę zatem o dopuszczenie dr Magdaleny Ochwat do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego oraz o przyznanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie polonistyka.

Elżbieta Rmszyńska